

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

УДК 323.173(=18)(497.11)“1981“

DOI: 10.5937/spm85-49976

http://www-old.ihist.bas.bg/sekcii/CV/naci_VBozhinov.htm

Осврт

*Војин Божинов**

Историјски институт при Бугарској академији наука

ПОБУНА АЛБАНАЦА У САП КОСОВУ ТОКОМ 1981. ВИЂЕНА ОЧИМА БУГАРСКЕ ДИПЛОМАТИЈЕ

Сажетак

У раду се на основу архивских извора и релевантне литературе анализира став бугарске амбасаде у Београду према догађањима на Косову током 1981. Посебно су анализирани ставови бугарских дипломата по неколико важних питања: шта су узроци побуне и начини на који је она гушена, који су били циљеви албанских демонстраната, односи између српских и југословенских комуниста према овом питању, како догађаји на Косову могу да утичу на ситуацији у Македонији и какве су перспективе СФРЈ као државе након Устава из 1974?

Кључне речи: Албанци, Београд, Косово, Социјалистичка Југославија, Срби

* Имејл-адреса: voinbojinov@abv.bg.
Превод Бојан Симић.

Албански проблем у Титовој Југославији представља један од најкомплекснијих и најважнијих питања током целог постојања савезне државе. Албанци су били највећи народ у социјалистичкој Југославији који није имао сопствену републику. Били су насељени у републикама Србија, Македонија и Црна Гора. Ради историјске истине треба подвући да је у оквиру Народне републике Србије/Социјалистичке републике Србије која је била део Федеративне Народне Републике Југославије/Социјалистичке Федеративне Републике Југославије постојала аутономна Косовско-Метохијска област насељена претежно Албанцима која од 1945. имала сопствене органе самоуправе (Nikolić 2011, 195–196).

Југословенски устав из 1963. проширио је права области (Gatalović 2015, 84–93) која је добила име Аутономна покрајина Косово и Метохија а са променом основног федералног закона, оствареног 1968, из имена бива одстрањено (словенско) име „Метохија” (Simić 2018, 303) тако да је област названа Социјалистичка аутономна покрајина (САП) Косово, што је потврђено савезним уставом из 1974, када је од области направљена фактички република (Dimić 2017, 28). Између осталог, то је била тактика тандема Јосип Броз Тито-Едвард Кардељ настојећи да задовољи тежње Приштине за већом аутономијом све док то не води до успостављања Републике Косово, што би пореметило тековине АВНОЈ-а.

Под притиском околности Јосип Броз и његов идеолошки ослонац Кардељ правили су уступке албанским комунистима у Приштини. Косово (и Метохија) у себи је носило тежак историјски товар у виду компликованих и драматичних односа између Срба (и Црногораца) и Албанаца. И уместо да ти односи буду изглађени путем *братства и јединства* током целог Титовог управљања они су се заоштравали, што је терало маршала да буде предусретљивији пред захтевима Албанаца са Косова, остављајући по страни бриге Срба у покрајини, који су после одстрањивања Александра Ранковића 1966. остали без истакнутог заштитника у врху југословенског државног система (Dimitrijević 2020, 255–361). То је повећао албански институционални и људски притисак на српско становништво у области, што је доводило до одговора из Београда, материјализован у порасту репресивних облика управљања у покрајини, који су с друге стране подстицали албански национализам (Нугор, 1992, 88). Стварао се зачарани круг још више стегнут сложеним

економском ситуацијом у покрајини која је остала најсиромашнији део Југославије (Hetemi 2020, 125). Треба поменути и демографски бум код албанског становништва који је такође утицао на иселјавање многих српски и црногорских породица са Косова. На овај начин регион постаје неизлечива рана за савезну државу која се показала неспособном да заустави њено крварење, упркос циљаним улагањима у покрајину у циљу стабилизације тамошње економске ситуације и акцијама против албанске наводно крајње левице, али у пракси националистичких илегалних формација побуњених Албанцима у аутономној области.

Док је Тито био жив путем компромиса и сложених политичко-економских маневара ситуација у покрајини била је под контролом Београда. У октобру 1979. године, упркос здравственим проблемима, како би се лично уверио да се ствари у покрајини развијају по његовој визији, Јосип Броз је посетио Приштину где је својим ауторитетом покушао да блокира захтеве дела албанске интелигенције на Косову, који су тражили стварање седме (албанске) републике у СФРЈ. Тито је јасно ставио до знања да је Устав из 1974. дао довољно права аутономној покрајини и да би свако деловање у циљу још веће самосталности Приштине гледао као „антидржавни акт” (Џеку 2016, 130).

Кратко време изгледало је да би тешка ситуација у покрајини могла да буде превладана. Јосип Броз је обећао комунистичким првацима у Приштини још инвестиција из савезних фондова, поправљање инфраструктуре, отварање нових предузећа у покрајини у циљу подизања животног стандарда, што би требало да пригуши манифестације национализма у њој, како са албанске, тако и са српске стране (Централен државен архив [ЦДА], ф. 1Б, оп. 81в, а. е. 642, 137–151). Тај план се није реализовао. Тито је био у критичном стању у љубљанској болници када су се у западној (француској) штампи појавиле вести везане за САП Косово (Mertus, 1999, 22). Писано је о масовним хапшењима албанских активиста под оптужбом за сепаратизам а који су имали „помоћ и подршку из иностранства”. Наводне акције органа безбедности биле су тако велике да су узнемиравале европску јавност, а Београд је био приморан да убеђује стране новинаре да су гласине о насиљу у покрајини „неосноване и лажне” (Архив на Министерството на вњшните работи [АМВНР], оп. 36, а. е. 5113, 19–21). Тирана није ћутала већ је искористила случај да компромитује СФРЈ пред међународном заједницом,

указујући на то „да је албански национални дух тврд орах и да не може да се сузбије грубим полицијским мерама” (АМВНР, оп. 36, а. е. 5073, 10). Хапшења у САП Косову и реакција албанских власти само су била увод у трагичније догађаје.

Дана 4. маја 1980. сви су могли да се увере да је Тито само човек а после његове смрти открила се истина односно право економско стање Југославије (Ćosić 2023, 307). Показало се да је савезна држава током последњег деценије управљања маршала живела искључиво на страним зајмовима, а да су дугови до момента Титове смрти достигли 20 милиона долара (Antić, 2023, 269). Такав терет приморао је властодршце у Београду да убрзо након смрти Јосипа Броза девалвирају динар да би тиме подстакли извоз у иностранство, чинећи тако југословенску робу, ресурсе и услуге јефтинијим за западно тржиште (Nikolić 2018, 42). Из свега је произишало да се СФРЈ која је посматрана као излог „социјализма капиталистичког типа” налази у стању вештачке коме, а све је то утицало и на прокламовано „братство и јединство” које је постојало у држави до тог момента.

Смрћу Јосипа Броза у заборав одлазе и његова обећања приштинској елити за већом пажњом централе према аутономној покрајини. САП Косово остаје најсиромашнији део социјалистичке Југославије у којем се поврх свега шири неписменост, недостатак прехрамбених производа, у коме недостаје адекватна медицинска помоћ и слично. С друге стране, демографски бум Албанаца наставаља пуном снагом и ништа га не може зауставити. Према информацијама бугарске амбасаре у југословенској престоници у години после Титове смрти Албанаца у аутономној покрајини било је око 1.600.000 (74% од укупног становништва покрајине), док су Срби чинили око 210.000 људи (18,5%). За период од 10 година (1971-1981) албанско становништво у СФРЈ је порасло за скоро 422.000 људи, док се у истом периоду број Срба у савезној држави смањило за око 9.000. Огроман демографски прираштај Албанаца у САП Косово, али и у СР Македонији и СР Црној Гори, је био користан политици коју су водиле албанске вође настојећи да на тај начин ојачају не само албанске позиције у аутономној покрајини, већ у целом јужном делу СФРЈ. Почетком осамдесетих година прошлог века таква линија имала је пун успех – албанска нација у Југославији је по процени бугарских дипломата у Београду, који су анализирали

до у детаље демографске промене код Албанаца у СФРЈ, постала најмлађа нација у Европи (Воџинов 2019, 59–63).

Силазак маршала са политичке сцене уклонио је и последњу ограду пред радикалним елементима међу косовским Албанцима који су желели да се покрајина претвори у седму југословенску републику или да се област директно одвоји и присаједини Народној Социјалистичкој Републици Албанији. Само косовско руководство односно његов албански део, није показало посебну активност у циљу ширења тих идеја, остављајући тај посао Србима који су узимали управљачке позиције у Приштини или је директно пребацивала одговорност на централу. Уз ову благодетну неутралност коју су приказивали албански властодршци у Приштини и лошу економску ситуацију у области, као и незадовољство албанске интелигенције због одбијања захтева за већа права њиховој нацији, стварају се услови за нагли пораст тензија у покрајини.

Један од гестова добре воље од стране Тита према Албанцима био је отварање Универзитета у Приштини 1969. недуго после поменутих уставних промена претходне године (Mertus 1999, 17). Високошколска установа постала је јединствена у СФРЈ јер се на њој предавало на албанском језику, што за веома кратко време претвара универзитет у центар албанске интелигенције, а један његов део постаје средиште ширења антијугословенских и антисрпских схватања помешаних са нескривеним сепаратизмом (Јовић 2009, 179). Ова осећања се развијају међу студентима албанске националности а преко њих остварује се шири утицај на друштво.

Охрабрена младошћу, албанска националистичка осећања отварају пут побуни. Тако су средином марта 1981. на Универзитету у Приштини почели протести. Повод пронађен у свакодневним проблемима – лоши услови живота и студирања у високошколској установи, недостатак довољно јефтиних домова за студенте итд (Malcolm, 1998, 334). Протест се показао масован што доводи до интервенције полиције, а то опет до радикализације од стране студената. Дана 16. марта запаљен је стамбени део Пећке патријаршије – чин који је довео до екстремних акција (Лућић 2022, 153). Студенти излазе на улице Приштине узвикујући пароле којима показују жељу да САП Косово добије статус седме републике југословенске

федерације (Југославија, 2011, 746). Наредних дана напетост још више расте. Срби из Приштине али из целог региона, не смеју да изађу на улице плашећи се за сопствени живот. То тера Београд да предузме чвршће мере. Крајем марта тешко наоружана полиција је силом растерала окупљене студенте у Приштини. Присуство специјалаца повећава напетост на целом подручју (АМВНР, оп. 190, а. е. 5321, 69). Демонстрације и сукоби са органима реда проширили су се по свим већим косовским градовима (Ramet 1984, 164–165). Напетост је ескалирала до те мере да је почетком априла у покрајини проглашено ванредно стање. Одмах су сви новинари склоњени из аутономне покрајине, уведена је строга цензура, а на територији САП Косова деловале су јединице ЈНА које нису оклевалe да употребе ватрено оружје у циљу гушења побуне. До почетка априла након употребе оваквих метода и средстава немири су угушени, али је цена за то била превисока. Према званичним подацима у уличним борбама у покрајинским градовима погинуло је седам Албанаца и четири чувара реда, али нико не верује да су то све жртве тих догађаја. После Цазинске буне из 1950. година, косовски немири из 1981. су најкрвавији инциденти у Титовој Југославији (Kržišnik-Bukić 1991). Само овог пута на политичкој сцени је недостајала ауторитативна личност попут Броза да се избори са последицама превирања. Ротирајући систем државно-партијског руководства који је завештао маршал показао се неспособним да доноси адекватне одлуке остављајући косовску рану да обилно крвари.

У границама својих могућности бугарска дипломатија настојала је да прати дешавања на територији САП Косово. Не само што су се она дешавала у држави која је суседна Народној Републици Бугарској, већ и због тога што се ова побуна у великој мери огледала и у СР Македонији, где компактно живе албанске масе (овде је сувишно подсећати на место македонског проблема у односима Софије и Београда/Скопља). У том подухвату бугарској амбасади у Београду био је отежан посао због блокаде које су југословенске власти увеле на територији покрајине и због информативне завесе коју је Београд спустио у вези са дешавањима у региону. Због тога бугарске дипломате су до информација долазили на следеће начине: 1) Разговори са званичним представницима југословенских

власти; 2) Разговори са обичним југословенским грађанима, вођени у лежерном окружењу; 3) Размена мишљења са колегама из амбасада тзв. сестринских земаља (чланица Савета за међусобну економску помоћ и чланица Варшавског пакта); 4) Састанци у званичним приликама за западним дипломата и представницима не-сврстаних земаља; 5) Прикупљањем гласина које некад изгледају превише фантастично, а некад веома логично.

На основу овако сакупљених информација бугарске дипломате у Београду представиле су Министарству иностраних послова у Софији следећу слику догађаја на Косову. Када су први извештаји о немирима у покрајини стигли до бугарске амбасаде у југословенској престоници бугарске дипломате у Београду нису биле изненађене. Већ дуго су њихови извештаји говорили о тешкој економској и политичкој ситуацији у покрајини и чак предвиђали озбиљне проблеме за централне власти. Чим је вест о немирима у САП Косову стигла у бугарску амбасаду у Београду дипломате су позивајући се на званичне југословенске изјаве биле непоколебљиве да ће побуна вероватно „отворити врата за отворено мешање у унутрашње ствари у Југославији, покренути питање граница, територијалног интегритета, независне и ванблоковске политике Југославије” (АМВНР, оп. 190, а. е. 5321, 69). Другим речима, састав бугарске мисије у југословенској престоници известио је Софију да је СФРЈ доспела у стање друштвено-политичке агоније где је само постојање савезне државе угрожено. Отуда предвиђање да уколико се немири наставе југословенске власти неће имати другог избора него да силом спрече деструктивне процесе у СФРЈ. То предвиђање се остварило.

Као пример наводимо како су бугарске дипломате описале догађаје после 26. марта када су милиција и ЈНА бескомпромисно интервенисале у косовским догађајима. Тог датума према речима бугарске мисије у рејон студентских домова у Приштини слетела су три хеликоптера југословенских снага безбедности са тешко наоружаним милиционерима који су користећи шок бомбе и сузавац покушали да растерају масу окупљених студената (АМВНР, оп. 38, а. е. 3291, 90–91). У почетку албанска омладина је била раштркана, али је овакво деловање уместо да заустави немире довело до њиховог гранања широм покрајине због употребе грубе силе над студентима у Приштини, укључујући и ватрено оружје. Чињеница да се на територији САП Косова пуцало навело је бугарске дипломате на следеће закључке: у аутономној

покрајини се води прави рат, постоје масовне гробнице Албанаца које су устрелиле власти, у покрајини постоји организовани албански отпор, који такође користи ватрено оружје против органа безбедности укључујући и аутоматске пушке (АМВНР, оп. 38, а. е. 3291, 121; 160). Наводимо и разговор који је стигао до бугарске амбасаде у Београду а који је наводно вођен између милиционера и војног лекара који су учествовали у гушењу побуне:

Полицајац: „Било је страшно. Нисмо знали на кога пуцамо. Учествовали су жене и деца. Камењем и пушкама. Тоне олова слиле су се у косовским планинама. Погинуле су стотине наших људи (полицајаца, војника, официра ЈНА итд)”.

Лекар: „Било је веома страшно. Било је много рањених. Болнице у Скопљу, војне болнице и касарне биле су преплављене рањеницима. Међу рањеницима било је много оних са откинутим длановима”.

Полицајац: „Да тако је било. Од почетка смо бацали бомбе на побуњене Албанце а они би их хватали и бацали назад, а бомбе би падале на нас. Касније смо добили нове напредне бомбе које би при покушају да их врате експлодирале при додиру. Албанци не знајући за то су хватали бомбе које смо ми бацали на њих и оне им или рањавају руке или убијају. У акције су били укључени и обучени полицајци „костоломци” за борбу против хулигана које смо ангажовали против Албанаца и они су то добро урадили. Ко буде ухваћен остаје сломљен” (АМВНР, оп. 38, а. е. 3292, 101–103).

Догађаји у САП Косово не остају затворени у оквиру покрајине. Функционери у Скопљу били су изузетно забринуте због дешавања на Косову и били су свесни да искра побуне може запалити и СР Македонију. Бугарска дипломатија одавно је приметила да се у најјужнијој републици СФРЈ уобличава „отуђење између словенских и албанских елемената”. Због тога се из Скопља предузимају појачане мере безбедности како би се спречило преношење немира са суседних територија на републику. Стога је појачана безбедност дуж административне линије са САП Косовом. Исто је урађено и према државној граници са Албанијом. Поред тога забрањено је слушање Радио Тиране и албанске телевизије. У Тетову, Гостивару и Дебру било је евидентно присуство милиције. И обични грађани су почели да гаје сумњу према Албанцима која је прелазила у страх а код неких и у мржњу. Неки становници републике почињу отворено да показују „мржњу

према Албанцима”, а поједини скопски интелектуалци сматрају да је дошло време да се „Албанци згњече и покољу као што су то чинили Бугари у прошлости”. Парадоксално за „та времена грађани СР Македоније гледају са надом у Софију а не у Београд, јер Бугарска „држи до чистоте словенског дуга“. Игуману манастира Бигор претили су локални Албанци а он им је одговорио да ако нешто ураде светом манастиру да ће Бугари „доћи да га заштите” јер је „манастир бугарски” (ЦДА, ф. 1Б, оп. 81в, а. е. 544, 38–45).

Шок због дешавања у САП Косову био је огроман, јер како пише у извештају бугарског дипломате у Београду, први пут од постојања СФРЈ власт приморава војску да „окупира и блокира читаво подручје како би се завео ред” (АМВНР, оп. 38, а. е. 3292, 253). Дошло је време за озбиљну анализу разлога који су довели до побуне у аутономној покрајини. Дана 7. априла 1981. непосредно након гушења немира у главном граду Југославије одржан је ванредни пленум Председништва Савеза комуниста Југославије. Главни извештај поднео је Стане Доланц. Према информацијама бугарске амбасаде у Београду изјава високог партијског функционера прати мере које су власти и савезна партија предузеле за нормализацију ситуације у области. Осим тога на пленуму су истакнута два главна разлога за оно што се десило у покрајини: висока незапосленост и концентрација огромног броја студената у Приштини, што је и извор лоших услова за живот студената у високошколској установи. Пленум је такође дао пуну подршку СК Србије у његовој борби како пише у резимеу бугарски дипломата у Београду „против националистичких манифестација у покрајини” (АМВНР, оп. 38, а. е. 3291, 113–115).

Дана 7. маја 1981, тачно годину дана након Титове смрти, сазван је нови пленум руководства СКЈ на коме је главни извештај поднео Лазар Мојсов, а који је своје излагање насловио „Непријатељска и контрареволуционарна делатност на Косову”. Запослени у бугарској амбасади у Београду успели су да добију текст Мојсовљевог реферата који се може сажети на следећи начин: у аутономној покрајини „контрареволуционарни, националистички и иредентистички елементи” су желели „кршење уставног поретка у СФРЈ, СР Србије и САП Косова”. Побуна косовских Албанаца имала је за

циљ „уништење система социјалистичког самоуправљања, угрожавања југословенске независности и њене политике несврстаности, стварање тензија на Балкану итд”. Бугарске дипломате истичу да је, према речима Мојсова, корен побуне у САП Косово национализам, и албански и српски. Национализам, у свим својим облицима означен је као „највећи непријатељ јединства, снаге и независности Југославије”. Казано је како он одавно представља „заставу под којом се окупљају све антисамоуправне и антисоцијалистичке снаге”. „Национализам”, наставио је, „као главно оружје политичке дестабилизације мултинационалних друштава, био је и главни елемент контрареволуционарне активности на Косову”. После изговарања уобичајених клишеа титовског типа, Мојсов је коначно скренуо пажњу пленуму на праве узроке протеста у аутономној покрајини. Навео је да „постоје недоследности у материјалном и друштвеном развоју САП Косова у последњој деценији, као и недостатак дугорочне политичке оријентације за развој подручја”. Управо сложену економску ситуацију у покрајини су искористили контрареволуционарни елементи за изазивање побуне чије циљ је био отцепљење југословенских територија и њихово прикључење Албанији.

Бугарска амбасада у Београду известила је Софију да је пленум пружио могућност да се извуче закључак да међу југословенском државном партијском елитом, посебном међу српским, црногорским и „македонским” комунистичким функционерима постоји мишљење да иза немира стоји Тирана (АМВНР, оп. 38, а. е. 3291, 178) стварањем и подржавањем илегалних организација као што су Албанска комунистичка марксистичко-лењинистичка партија, Црвени фронт и Народноослободилачки покрет Косова (АМВНР, оп. 38, а. е. 3291, 122). По мишљењу бугарских дипломата, Мојсов и они који су говорили на пленуму покушали су да створе утисак спољног утицаја у косовским дешавањима како би прикрили неуспех југословенских специјалних служби које су претрпеле потпуни неуспех у превентивним акцијама против сепаратистичких група. То је и урађено да би се „спасио ауторитет Југославије и оправдале оштре репресивне мере” предузете против албанских студената (ЦДА, ф. 1Б, оп. 81в, а. е. 544, 48). У томе се види разлог због чега Мојсов закључује да неће бити дозвољени никакви компромиси у „уништењу непријатеља и пресецању његове контрареволуционарне активности”.¹

¹ Цео реферат Мојсова објављен је касније. Видети: Албанский 2006, 170–174.

Речи су се брзо претвориле у дела. И пре сазивања поменутог пленума Махмут Бакали шеф косовских комуниста „поднео” је оставку на своју функцију, а на његово место изабран је Вели Дева, који се сматрао противником албанском сепаратизма у покрајини (АМВнР, оп. 38, а. е. 3291, 145–154). Стотине чланова је избачено из СК Косова или је пребачено на „глуву” политичку линију (ЦДА, ф. 1Б, оп. 81в, а. е. 544, 235–236). Превентивно је скоро двоструко смањен број студената у Приштини. Ове репресивне мере не само да нису дале жељене резултате већ су показале слабост центра и система јер је постало евидентно, како пишу бугарске дипломате, да југословенско руководство поступа „неспретно и некоординисано”, што доводи до „бесмислених активности на различитим нивоима, контрадикторних изјава, међусобних оптужби и дезинформација” (АМВнР, оп. 38, а. е. 3291, 185).

Покушаји Београда да административним путем контролише духове у САП Косово нису успели већ су напротив катализирали појаву „знака пропадања” у тој области. Аутономна покрајина остаје у опсадном стању што само појачава тензије. Биоскопи и позоришта остају затворени, спортски догађаји отказани, незадовољство међу студентима остаје, шире се гласине о бруталности полиције. Албанци настављају тихи отпор поткрепљен речима које преноси бугарска амбасада у Београду: „Човек се једном роди и једном ће умрети. Ако нам не дају републику зашто ћемо живети?” Они становници Косова који су отишли у затвор наводно су причали: „Држаће нас пет, десет година. Ми ћемо ипак изаћи и наставити борбу за републику” (ЦДА, ф. 1Б, оп. 81в, а. е. 544, 240).

У исто време атмосфера страха владала је у Приштини. Албанци не излазе на улице да би избегли српску патролу, а српски студенти не иду на наставу да би избегли батине од албанских колега. Међу Србима који се не без разлога осећају потлачени круже гласине о албанској суровости. Према причама које су стигле до бугарских дипломата у Београду Албанци су у Урошевцу заклали 17 Срба. Чак је и заменик главног тужиоца САП Косово „побегао из Приштине са изјавом да се тамо неће вратити” (ЦДА, ф. 1Б, оп. 81в, а. е. 544, 56). Спас су тражили и обични косовски Срби и Црногорци. Годину дана након нереди у покрајини у правцу Београда и Ниша отишло је близу 18.000 људи. Тај тренд се интензивирао наредних година (Лућић 2022, 393–394). Према писању бугарских дипломата неке српско-црногорске избеглице су им говориле: „1920.

смо отишли на Косово као колонисти а сада видимо да је време да се вратимо” (ЦДА, ф. 1Б, оп. 81в, а. е. 544, 240). У социјалистичкој Југославији кружила је и једна анегдота како треба тумачити скраћеницу ЖАР која се појавила на фасадама кућа и зграда на Косову. За Албанце је то значило „Желимо албанску републику” а Срби су то видели као шифровану поруку „Живео Александар Ранковић” (АМВНР, оп. 38, а. е. 3291, 139). Иако шала она илуструје ескалацију страсти у СР Србији а самим тим и у целој Југославији.

Тешко да би било претерано рећи да се 1981. показала као кључна за СФРЈ. Недостатак ауторитета сличног Титовом, продубљивање економских проблема, велика разлика привредног и друштвеног развоја између југословенског севера и југа, шпекулације, корупција, неадекватност колективног државно-партијског руководства доводили су до тешкоћа које су у време Јосипа Броза биле прикриване. Косовски проблем уз сву своју сложеност показао се нерешивим, ни силом ни компромисима титовског типа. Тешко да је случајно што бугарске дипломате из Београда у својим извештајима указивале на два главна унутрашња разлога који би могли довести до распада Југославије. Један је компликован однос српског руководства и политичких елита у Љубљани и Загребу, а други неизвесна ситуација на Косову. На крају су се ова запажања показала потпуно тачним.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Antić, Čedomir. 2023. *The History of Serbia*. Beograd: Laguna.
- Čeku, Ethem. 2016. *Kosovo and Diplomacy since World War II*. I. B. Tauris 2016.
- Ćosić, Dobrica. 2023. *Knjiga o Titu*. Beograd: Laguna.
- Dimić, Ljubodrag. 2017. *Epilog. Kriza, raspad i razbijanje Jugoslavije, Srbi i propast Jugoslavije*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Dimitrijević, Bojan. 2020. *Ranković – drugi čovek*. Beograd: Vukotić Media.
- Gatalović, Miomir. 2015. „Prerastanje autonomne Kosovsko-Metohijske oblasti u autonomnu pokrajinu Kosovo i Metohiju 1959–1963.” *Istorija 20. veka*, 1: 84–93.

- Hetemi, Atdhe. 2020. *Student Movements for the Republic of Kosovo: 1968, 1981 and 1997*. Palgrave Macmillan.
- Jović, Dejan. 2009. *Yugoslavia. A State That Withered Away*. West Lafayette: Purdue University Press.
- Kržišnik-Bukić, Vera. 1991. *Cazinska buna – 1950*. Sarajevo: Svjetlost, Biblioteka Refleksi.
- Lučić, Dejan. 2022. *Tajne albanske mafije*. Beograd: Laguna.
- Malcolm, Noel. 1998. *Kosovo. A Short History*. London: Papermac.
- Mertus, Julie. *Kosovo. 1999. How Myths and Truths Started a War*. Berkeley: University of California Press.
- Nikolić, Kosta. 2011. *Srbija u Titovoj Jugoslaviji 1940-1980*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Nikolić, Kosta. 2018. *Jugoslavija – poslednji dani 1989-1992*. Knjiga prva. Svi Srbi u jednoj državi. Beograd: Službeni glasnik.
- Ramet, Sabrina. 1984. *Nationalism and Federalism in Yugoslavia 1963-1983*. Indiana University Press.
- Richard F., Nyrop (ed.). 1992. *Yugoslavia. A country study*. Washington, D.C.: Federal Research Division, Library of Congress.
- Simić, Pero. 2018. *Tito i Srbi. Knjiga 2, 1945-1972*. Beograd: Laguna.
- Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. Том I. Москва 2006.
- Архив на Министерството на външните работи [АМВНР], оп. 36, а. е. 5073, 5113; оп. 38, а. е. 3291, 3292; оп. 190, а. е. 5321.
- Божинов, Войн. *Социалистическа Югославия в агония 1980-1989*. София 2019.
- Централен държавен архив [ЦДА], ф. 1Б, оп. 81в, а. е. 544, 642. *Югославия в XX век*, Москва 2011.

Voin Bojinov*

Institute of History Bulgarian Academy of Sciences

THE REVOLT OF THE ALBANIANS FROM KOSOVO THROUGH THE EYES OF THE BULGARIAN DIPLOMACY

Resume

Based on scientific literature and archival materials, the article analyzes the attitude of the Bulgarian embassy in Belgrade about the events in Kosovo since 1981. A special attention is paid to several important questions: what were the reasons that led to the rebellion of the students in Kosovo and by what methods the riots were quelled; what were the demands and goals of the demonstrators; what was the attitude of the Serbian and Yugoslav Communists towards the unrest in the autonomous region; how the complex situation in Kosovo may affect the neighboring Socialist Republic of Macedonia and what were the prospects for the Socialist Federal Republic of Yugoslavia after the adoption of the 1974 constitution.

Keywords: Albanians, Belgrade, Kosovo, socialistic Yugoslavia, Serbians

* E-mail address: voinbojinov@abv.bg.

* Овај рад је примљен 01. априла 2024. године, а прихваћен на састанку Редакције 15. маја 2024. године.